

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

گروه علوم قرآن و حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد

موضوع : دوستی با اهل کتاب از دیدگاه قرآن

دانش جو : ماجده امانی

استاد راهنما : دکتر حیدرعلی رستمی

استاد مشاور : حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمد حسین خلیلی

بهمن ۱۳۸۱

الصداقة مع اهل الكتاب من منظر القرآن الكريم

سپاس

اگر این اثر خدمتی باشد در حد خود ، همین توفیق را اجر معنوی خود می دانم و البته باید بیافزایم که : (چگونه سر ز خجالت برآورم بر دوست که خدمتی بسزا بر نیامد از دستم)

در اینجا از مدیریت و کارکنان دانشکده اصول الدین قم صمیمانه تشکر میکنم که محیط امنی را در طول تحصیلم در این مقطع فراهم نمودند . همچنین تلاش های صادقانه استاد گرانقدر جناب آقای دکتر رستمی و مشاور محترم جناب حجت الاسلام و المسلمین دکتر خلیلی شایان تقدیر بسیار می باشد ، موفقیت روز افزون این بزرگواران را از خداوند متعال خواستارم .

و رهین محبت خانواده ام هستم که همواره صمیمی و صبور مرا در مراحل مختلف زندگی یاری کردند ، به ویژه مادر عزیزم و همسر مهربانم .

چکیده

موضوع این تحقیق دوستی با اهل کتاب می باشد ، دین اسلام برای ارتباط گرفتن با اهل کتاب ضوابطی دارد که رعایت آنها موجب حفظ قدرت و عزت مسلمانان خواهد شد . کوشش نگارنده در این تحقیق بر این بوده است که با استفاده از آیات قرآن به تبیین چگونگی روابط مسلمانان با اهل کتاب بپردازد . از آنجا که در نظر بود این موضوع از دیدگاه قرآن مورد بررسی قرار گیرد از تفاسیر به عنوان منبع استفاده شده است . این تحقیق از پنج فصل تشکیل شده است ، فصل اول دربردارنده کلیات معمول می باشد ، فصل دوم به واژه شناسی اهل کتاب و مصادیق آن و معرفی اجمالی یهود و نصاری پرداخته است ، فصل سوم در زمینه برخورد اهل کتاب با مسلمانان در عصر پیامبر(ص) می باشد . فصل چهارم و پنجم به تفکیک به ممنوعیت رابطه دوستی با یهود و نصاری و عوامل و آثار روابط دوستانه با آنها پرداخته است و در فصل آخر ضمن ارائه خلاصه ای از مباحث فصول قبل به این نتیجه می رسد که هر چند قرآن کریم مسلمانان را از برخورد مسالمت آمیز و رعایت عدالت در برخورد با اهل کتاب منع نفرموده است ، اما در عین حال اجازه نمی دهد که با آنها روابط دوستی صمیمی و نزدیک برقرار نمایند ، چرا که این کار هویت اسلامی آنها و کیان جامعه اسلامی را در معرض خطر و آسیب جدی قرار میدهد .

واژگان کلیدی: قرآن ، دوستی ، تولی ، اهل کتاب ، یهود ، نصاری .

فهرست مطالب

فصل اول : کلیات

۳	تبيين مساله تحقيق.....
۳	اهمیت و فوائد تحقيق.....
۴	پيشينه تحقيق.....
۵	سوالات تحقيق.....
۵	فرضيه تحقيق.....
۶	روش تحقيق.....

فصل دوم : معرفی اهل کتاب

۹	واژه شناسی اهل کتاب.....
۹	مصادیق اهل کتاب.....
۱۵	چرا فقط يهود و نصاری.....
۱۷	اقسام اهل کتاب.....
۲۰	معرفی يهود.....
۲۱	۱. کتاب مقدس يهود.....
۲۳	۲. اعتقادات يهود.....
۲۴	۳. يهود در قرآن.....
۲۹	معرفی مسيحيت.....
۳۰	۱. کتاب مقدس مسيحيت.....

۲. اعتقادات مسیحیت ۳۲

۳. مسیحیت در قرآن ۳۲

فصل سوم : کلیات دوستی و معامله اهل کتاب و مسلمانان

مواضع مختلف اهل کتاب با اهل اسلام ۳۹

جواز معامله و معاشرت با اهل کتاب ۴۳

برخورد متفاوت اهل کتاب در حفظ حقوق غیرهم کیش ۴۶

تمایل شدید عده ای از اهل کتاب به ارتداد پیامبر(ص) و مسلمانان ۴۹

اهل کتاب و استهزای شعائر مسلمانان ۵۲

شیوه های مبارزه اهل کتاب با اسلام ۵۳

منافات ایمان و تقوا با دوستی معاندان کتابی ۵۶

فصل چهارم : دوستی با یهودیان

گفتار اول : ممنوعیت دوستی با یهودیان

۱. نهی از دوستی با مغضوبان خداوند(یهود) ۶۳

۲. ممنوعیت رابطه دوستی و همراهی با یهودیان ۶۵

۳. ناامیدی یهودیان از آخرت سبب نهی از دوستی با آنها ۶۸

۴. برقراری رابطه دوستی با یهودیان کاری زشت و ناپسند ۶۹

۵. منافقان دارای روابط دوستانه با یهودیان ۷۲

۶. سوگند دروغین یهودیان بر یاری دوستان مسلمانان خود ۷۴

۷. شتاب مومنان بیماردل در دوستی یهودیان ۷۵

گفتار دوم : عوامل دوستی با یهودیان

۱. بیمار دلی ۸۱

۲. ترس از حوادث ۸۲

گفتار سوم : آثار دوستی با یهودیان

۱. پشیمانی ۸۷

۲. حبط اعمال ۸۹

۳. خسران ۹۱

۴. قرار گرفتن در زمره ظالمان ۹۲

۵. قرار گرفتن در زمره ی یهودیان ۹۳

۶. محرومیت از هدایت ۹۵

۷. در پی دارنده عذاب سخت الهی ۹۷

فصل پنجم : دوستی با مسیحیان

گفتار اول : ممنوعیت دوستی با مسیحیان

۱. ممنوعیت دوستی با مسیحیان ۱۰۲

۲. شتاب مومنان بیمار دل در دوستی با مسیحیان ۱۰۸

۳. سوگند دروغین یهود بر یاری دوستان مسلمانان خود ۱۰۹

گفتار دوم : عوامل دوستی با مسیحیان

۱. بیمار دلی ۱۱۳

۲. ترس از حوادث ۱۱۶

گفتار سوم : آثار دوستی با مسیحیان

۱. پشیمانی ۱۲۳

۱۲۶		۲. حبط اعمال
۱۲۹		۳. خسران
۱۳۱		۴. قرار گرفتن در زمره ظالمان
۱۳۳		۵. قرار گرفتن در زمره مسیحیان
۱۳۷		۶. محرومیت از هدایت

فصل ششم : نتایج و منابع

۱۴۳		جمع بندی و نتیجه گیری
۱۴۹		منابع

فصل اول : کلیات

تبیین مسئله تحقیق

این پژوهش در نظر دارد به تبیین این مهم بپردازد که قرآن کریم به عنوان کتاب مقدس آخرین و کامل ترین دین آسمانی چه دیدگاهی در خصوص برقراری رابطه دوستی با اهل کتاب دارد؟ و منظور از اهل کتاب در اینجا پیروان دو دین آسمانی یهود و مسیحیت می باشند که در قرآن کریم در آیات متعدد از آنها با این عنوان کلی یاد شده است.

آنچه که از واژه دوستی مدنظر است، دوستی هایی است که به روابط صمیمانه و نزدیک اطلاق می شود و باعث ایجاد کشش روحی و عاطفی می گردد.

به همین دلیل در این پژوهش به آثار و عواقب و عوامل روابط دوستانه با اهل کتاب اعم از یهود و مسیحیت پرداخته شده و آیاتی که در رابطه با این موضوع می باشد مورد بررسی قرار گرفته است.

اهمیت و فواید تحقیق

با مطالعه قرآن، روایات و همچنین مطالعه ابعاد وجودی انسان در می یابیم که انسان موجودی اجتماعی است و یکی از مباحث بسیار مهم در زندگی انسان ها ، میزان و نحوه ارتباط انسان ها با یکدیگر و به عبارتی دوستی ها و روابط دوستانه آنها با یکدیگر است . بنابراین انسان از انتخاب دوست ناگزیر است ، نکته مهم در این میان تاثیر بسیار زیاد دوست در سرنوشت انسان است و اساسا یکی از علل موفقیت و یا ناکامی انسانها به نوع روابط دوستانه آنها بر می گردد . از آنجا که قرآن کتاب هدایت انسان هاست در

این زمینه بسیار مهم بی تفاوت نبوده و برای مفهوم دوستی در قرآن مانند دیگر مفاهیم اخلاقی ضوابط و شرایطی بیان فرموده است و نکات مهمی در زمینه انتخاب دوست در آن مطرح شده است ، به ویژه در حوزه روابط مسلمانان با غیر مسلمانان دقت نظر ویژه ای را به کار برده است که نشان دهنده اهمیت این مسئله دارد. از سوی دیگر بر هر فردی که ادعای ایمان می کند لازم است نوع دوستی های خود را بر پایه ی فرمان الهی استوار کند ، بنابراین ضرورت پرداختن به موضوع دوستی از دیدگاه قرآن مشخص است ، اینکه از دیدگاه قرآن کریم با چه کسانی دوستی کنیم و با چه کسانی نباید پیوند دوستی داشته باشیم.

اما در مورد خصوص ارتباط با اهل کتاب از دیدگاه قرآن ، ضرورت بحث از آن جایی ملموس است که ما در دنیایی زندگی می کنیم که پیروان دو دین یهود و مسیحیت بیشترین آمار جمعیت آن را به خود اختصاص داده اند و قطعاً ما در روابط بین الملل خود به ناچار با این کشور ها مواجه خواهیم شد ، صرف نظر از مسائل سیاسی و بین المللی ، امروزه با پیشرفت تکنولوژی و به ویژه توسط شبکه جهانی اینترنت مرزها و فاصله ها عملاً مفهوم خود را از دست داده اند و میلیون ها نفر از سراسر جهان به راحتی می توانند با هم ارتباط برقرار کنند ، در این میان و به ویژه با تلاش دشمن برای استحاله فرهنگی مسلمانان ، امکان ایجاد برخورد با پیروان این دو دین به ویژه برای نسل جوان بسیار زیاد است.

بنابراین این بحث به ما کمک می کند تا بدانیم بر طبق آموزه های قرآن ارتباطمان با اهل کتاب چگونه باشد و با آگاهی از پیامد های داشتن روابط صمیمانه با اهل کتاب ارتباطمان را با آنها بر پایه شناختی قرآنی استوار کنیم .

پیشینه تحقیق

به طور مشخص مجموعه ای اعم از کتاب یا پایان نامه که در خصوص این موضوع باشد تالیف نشده است و چنین پیشینه ای تاکنون وجود نداشته است و اگر هم بحثی صورت گرفته ، به صورت خیلی کلی بوده است، به طور کلی در جستجویی که به عمل آمد تنها موضوعات زیر که ارتباط چندانی با بحث مورد نظر ما نداشت به دست آمد:

۱. اهل کتاب در قرآن با بررسی و نقد آراء کلامی اهل کتاب در قرآن و در ریشه یابی آنها- یونس جهانبخش- دانشگاه آزاد اسلامی مشهد- ۱۳۷۹ ش.

۲. جایگاه اهل کتاب در حکومت اسلامی - محمود حیدری - دانشگاه امام صادق(ع) - ۱۳۷۱ش.

۳. مناسبات بین ادیان - جعفر رضی خان - دانشگاه امام صادق(ع) - دانشکده الهیات و معارف اسلامی و ارشاد .

به علاوه تفاسیر متعدد و فراوان شیعه و سنی که به مناسبت آیات مربوط به بحث ، به گفتگو درباره موضوع این تحقیق به صورت پراکنده پرداخته اند.

با این گزارش که اعلام شد باید دقت کرد که پژوهش حاضر تا جایی که جستجو نشان داده متمایز و متفاوت از سایر پژوهش ها بوده و ما از طریق این پژوهش سعی کرده ایم به تبیین این موضوع به صورت مستقل و جامع تر بپردازیم.

سوالات تحقیق

سوال اصلی:

دیدگاه قرآن در دوستی با اهل کتاب چیست؟

سوالات فرعی:

۱. اهل کتاب چه کسانی هستند؟

۲. اهل کتاب چه رفتارها و برخوردهایی با مسلمانان دارند؟

۳. دوستی با اهل کتاب چه آثاری دارد؟

۴. عوامل زمینه ساز ایجاد روابط دوستانه با اهل کتاب چیست؟

فرضیه تحقیق

روابط صمیمانه با اهل کتاب مورد موافقت قرآن مجید نیست ، توضیح آنکه از دیدگاه قرآن یک مسلمان باید در روابط خود با اهل کتاب کاملاً محتاط و موقعیت شناس بوده و با تیز بینی بتواند در شرایط

مختلف به درستی عمل کند و از ایمان خود و امنیت جامعه اسلامی محافظت نماید و این مهم وقتی به دست می آید که مسلمانان از روابط نزدیک و صمیمی و بی پرده خود با اهل کتاب به عنوان کسانی که به دین اسلام اعتقادی ندارند خودداری کنند . به همین دلیل فرض ما بر این اساس است که هرگونه روابط صمیمانه با اهل کتاب مورد نکوهش قرآن کریم قرار گرفته است و در آیات گوناگون و به تناسب شرایط مختلف قرآن کریم از این دوستی نهی نموده است و عواقب و خطرات ناشی از این پیوند را گوشزد نموده و مومنین را از این امر بر حذر داشته است ، البته لازم به ذکر است که این به معنای قطع رابطه با آنها نیست که توضیحات بیشتر در این زمینه در ادامه بحث خواهد آمد .

روش تحقیق

روش جمع آوری مطالب در این پژوهش به صورت کتابخانه ای و با محوریت تفاسیر می باشد، به این صورت که ابتدا آیات مختلف در رابطه با این موضوع گردآوری شده و سپس با مراجعه به تفاسیر متعدد نظرات مختلف در مورد هر آیه بررسی گردیده است و نیز برای تعمیق و توضیح بیشتر بحث از کتب و مقالات مرتبط با سرفصل و یا بخش مورد نظر استفاده شده است .

فصل دوم: معرفی اهل کتاب

واژه شناسی اهل کتاب

« اهل کتاب اصطلاحی است قرآنی و مقصود از آن پیروان مذاهب و ادیانی است که پیامبر آنان دارای کتاب بوده است که از سوی خداوند برای هدایت انسان ها به او وحی شده باشد.»^۱

این اصطلاح ۳۱ بار در قرآن به کار رفته است و علاوه بر آن تعبیر دیگری نظیر « الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ »^۲، « الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ »^۳ « الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتَابِ »^۴ نیز به همین معناست.

مصادیق اهل کتاب

اینکه اصطلاح اهل کتاب بر کدامیک از پیروان ادیان آسمانی منطبق می باشد ، بحث های دامنه داری در تفسیر و فقه اسلامی پدید آورده است، اما اکثر دانشمندان بر طبق آیات قرآن و برخی روایات، عنوان اهل کتاب را در مرتبه اول شامل یهودیان و نصرانیان (مسیحیان) دانسته و سپس پیروان بعضی مذاهب مانند صابئین و مجوس را نیز به عنوان اهل کتاب ملحق نموده اند، آیاتی از قرآن کریم که به این چهار گروه اشاره می کند عبارت اند از :

۱. « إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّٰلِحِينَ وَالصَّبِيْنَ مَنْ ءَامَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ عَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ »^۵

۱ - نوری ، یحیی، اسلام و عقاید و آراء بشری ، ص ۳۵.

۲ - انعام / ۲۰.

۳ - بقره / ۱۴۴.

۴ - نساء / ۵۱.

۵ - بقره / ۶۲.

« کسانی که (به پیامبر اسلام) ایمان آوردند و کسانی که به آیین یهود گرویدند و نصاری و صابئان هر کدام به خدا و روز بازپسین ایمان آورده و کارهای شایسته انجام دهند، پاداششان نزد پروردگارشان مسلم است و نه ترسی بر آنهاست و نه اندهگین می شوند »

۲. « إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَى مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ عَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ »^۱

« کسانی که ایمان آوردند، و کسانی که به آیین یهود گرویدند و صابئان و نصاری، هر کدام که به خدای یگانه و روز بازپسین ایمان بیاورند و کارهای شایسته انجام دهند، نه ترسی بر آنهاست و نه اندوهگین می شوند. »

۳. « إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّبِئِينَ وَالنَّصَارَى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ. »^۲

« به یقین کسانی که ایمان به پیامبر اسلام آوردند ، و کسانی که به آیین یهود گرویدند و صابئان و نصاری و مجوس و مشرکان، خداوند در میان آنان روز قیامت داوری کند و حق را از باطل جدا می سازد، زیرا خداوند بر هر چیز گواه (و از همه چیز آگاه) است. »

همان طور که ملاحظه شد در این آیات به چهار گروه از پیروان سایر ادیان اشاره شده است ، لازم است ببینیم مراد خداوند متعال از این گروه ها به طور مشخص پیروان چه ادیانی هستند:

الف - « مراد از (الذین هادوا) قوم یهود می باشد ، یعنی گروندگان به موسی و پیامبران قبل از موسی است که در موسی توقف کردند و کتابشان تورات است. »^۳

« بنابراین یهود یا قوم یهود، اصطلاحی که، مترادف با عبرانیان و اسرائیلیان، برای معرفی اخلاف قبایل اسرائیل متدین به دین موسی یا دین یهود به کار می‌رود. بعضی بر آنند که از آن جهت این امت را یهود گویند که موسی گفت: «انا هدنا الیک»^۴. «ما به سوی تو بازگشتیم و توبه کردیم»^۵.

^۱ - مائده / ۶۹.

^۲ - حج / ۱۷.

^۳ - طباطبایی، سید محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۴، ص ۳۵۸ و ۳۵۹.

^۴ - اعراف / ۱۵۶.

^۵ - مشکور، محمد جواد، خلاصه ادیان ، ص ۶۵.